

УДК [94 : 330.111.66 : 930.253] (477.5) «192»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У 20-ті РОКИ ХХ ст. У МАТЕРІАЛАХ ФОНДІВ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ ПОЛТАВСЬКОЇ, СУМСЬКОЇ, ХАРКІВСЬКОЇ, ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Віталій Жмака

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Україна, 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87
e-mail: zhmakavm@ukr.net

Цінність будь-якої наукової роботи залежить від достовірних фактів, доказовості, тобто, використаної для її написання джерельної бази. Серед багатьох видів джерел, особливе місце посідають архівні матеріали, що зберігаються у державних, відомчих, приватних архівах.

Дослідження соціально-економічних процесів, що відбувалися у містах Лівобережжя у роки нової економічної політики, особливо потребують залучення відомостей, які зберігаються в архівних фондах. Окрім центральних архівів, надзвичайно важливими є обласні, регіональні архівні установи. Використання фондів матеріалів обласних архівів є необхідним з огляду виявлення особливостей чи загальних закономірних тенденцій соціально-економічного розвитку міст того чи іншого регіону, відстеження «місцевого колориту». Виходячи з цього, метою даної публікації є ознайомлення з фондами держархівів Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей, які дають можливість охарактеризувати соціально-економічний розвиток міст Лівобережної України у 1920-ті роки.

Слід зазначити, що під «Лівобережною Україною» маємо на увазі територію в межах 10 округ: Ізюмської, Кременчуцької, Куп'янської, Лубенської, Ніжинської, Полтавської, Прилуцької, Роменської, Сумської, Харківської, які у 20-х роках ХХ ст. становили природно-економічний регіон України – «Лівобережжя». На сьогодні ці території входять до складу чотирьох областей: Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської.

Для дослідження соціально-економічного розвитку міст Лівобережжя періоду НЕПу, особливу цінність становлять фонди окружних виконавчих комітетів рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Зокрема, Полтавського та Лубенського [1; 5], Сумського та Роменського [11; 18], Харківського й Ізюмського [25; 29], Прилуцького [34], а також фонди Сумської, Лебединської, Роменської міських рад робітничих, селянських і червоноар-

мійських депутатів [10; 14; 16], виконавчого комітету Прилуцької міської ради трудящих [35], в яких зберігаються протоколи засідань президій і пленумів міських рад, де розв'язувались питання про передачу підприємств в оренду, розглядалась діяльність промислових підприємств у цілому та комунальних, зокрема, а головне – розглядалися і затверджувались бюджети міст. Крім того, фонд ф.Р-363 (ДАПО) [1] зберігає витяг з протоколу засідання Ради Народних Комісарів (РНК) УСРР, на якому слухалось питання й обговорювався проект постанови «Про санітарний стан водопостачання по містах України та про заходи щодо його поліпшення», що дає змогу охарактеризувати одну з нагальних проблем міст 1920-х років – забезпечення населення водою через централізовану водопередачу.

Важливі дані містяться у фондах планових комісій окружних виконавчих комітетів рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів: Роменського [21], Харківського й Ізюмського [28; 31], Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [4], які доповнюють інформацію про стан промислових підприємств у містах регіону (оренда підприємств, цензова, комунальна, дрібна, кустарно-ремісничка промисловість), а також частково надають відомості про бюджети міст.

У фонді Полтавського губернського відділу управління губернського виконавчого комітету ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [8], знаходяться дані щодо цензових підприємств міст губернії перших років НЕПу. Відомості про підприємства міст губернії початку 1920-х років надають матеріали Полтавської та Харківської губернських економічних нарад [9; 24], статистичного бюро Харківської губернії [23]. Також дані про промислові підприємства міст подають статистичні бюро Сумського, Охтирського, Роменського, Харківського, Куп'янського окружних виконавчих комітетів рад робітничих, селянських і червоноар-

рмійських депутатів [13; 15; 20; 26; 32] і статистичне бюро Богодухівського повітового виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [22].

Цінні відомості про комунальні підприємства, розвиток кустарно-ремісничої галузі, передачу підприємств в оренду містяться у матеріалах фондів: відділ комунального господарства Харківського, Ізюмського, Прилуцького окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [27; 30; 36], Сумський окружний відділ комунального господарства Сумського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [12], Роменський окружний відділ місцевого господарства [17] і Роменська повітова рада народного господарства [19], Лохвицький [6] і Пирятинський [7] повітові відділи праці, де містяться акти обстеження комунального господарства, частково збереглися списки кустарів, знаходяться договори оренди підприємств.

На окрему увагу заслуговують два фонди: відділ місцевої промисловості Полтавського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [3] та інспектура внутрішньої торгівлі Полтавського окрвиконкому [2], в яких, крім даних про розвиток промислових підприємств, їх оренду, містяться і таємні циркуляри, які надсилались вищими органами влади на місця для керівництва та вживання заходів щодо кустарної, приватної млинарської й олійної промисловості (податкова політика, обмеження постачання палива, сировини тощо).

Таким чином, можемо зробити висновок, що у згаданих нами чотирьох обласних державних архівах знаходиться достатньо фондів для висвітлення соціально-економічного становища міст Лівобережної України у 1920-ті роки. Разом із тим зауважимо, що у фондових матеріалах є певні прогалини. Стосуються вони, у першу чергу, відомостей про розвиток промисловості у містах, особливо за перші роки нової економічної політики як по великій, цензовій, так і кустарно-ремісничій промисловості, а також комунальних підприємствах, оскільки частина даних є неповною, а часом і зовсім відсутня.

Такі ж проблеми виникають і при розгляді міських кошторисів. Пояснюється це тим, що до 1925 р. (положення ВУЦВК від 28 жовтня «Про міські й селищні ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів») міські ради фактично не брали участі у прийнятті міського бюджету, тому подібні питання май-

же не відображені в їх протоколах. Навіть матеріали пізнішого періоду (зокрема протоколи засідань міських рад, на яких розглядалися кошториси) нерідко оперують лише сухими цифрами у вигляді загальної суми міського бюджету. Великі прогалини стосуються і відомостей про торгівлю.

Проте, незважаючи на певні лакуни в архівному матеріалі, наявний обсяг архівних фондів Полтавського, Сумського, Харківського та Чернігівського державних архівів, достатньою мірою дозволяє дослідити закономірності, тенденції й особливості соціально-економічного розвитку міст Лівобережної України у 20-ті роки ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Держархів Полтавської області (далі – ДАПО), ф.Р-363 «Полтавський окружний виконавчий комітет ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Полтава, Полтавської округи», 1923-1930 рр.
2. ДАПО, ф.Р-978 «Інспектура внутрішньої торгівлі Полтавського окрвиконкому, м. Полтава, Полтавської округи», 1924-1930 рр.
3. ДАПО, ф.Р-1241 «Відділ місцевої промисловості Полтавського окружного виконкому рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, м. Полтава, Полтавської округи», 1926-1930 рр.
4. ДАПО, ф.Р-1503 «Полтавский губернский исполнительный комитет совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (губисполком), г. Полтава, Полтавской губернии», 1920-1925 гг.
5. ДАПО, ф.Р-2068 «Лубенський окружний виконавчий комітет ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Лубни, Лубенської округи», 1923-1930 рр.
6. ДАПО, ф.Р-3289 «Лохвицкий уездный отдел труда народного комиссариата труда УССР г. Лохвица, Полтавской губернии», 1920-1923 гг.
7. ДАПО, ф.Р-3468 «Пирятинский уездный отдел труда уездного исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов г. Пирятин, Полтавской губернии», 1921-1923 гг.
8. ДАПО, ф.Р-3872 «Полтавский губернский отдел управления губернского исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Полтава, Полтавской губернии», 1919-1924 гг.
9. ДАПО, ф.Р-3873 «Полтавское губернское экономическое совещание губернского исполнительного комитета Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов г. Полтава, Полтавской губернии», 1920-1924 гг.
10. Держархів Сумської області (далі – ДАСО), ф.Р-6 «Сумской городской совет рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Сумы, Сумского округа», 1918-1937, 1943-1982 гг.
11. ДАСО, ф.Р-32 «Сумской окружной исполнительный комитет совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Сумы, Сумского округа», 1921-1930 гг.
12. ДАСО, ф.Р-34 «Сумской окружной отдел коммунального хозяйства (окркоммунхоз) Сумского окружного исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Сумы, Сумского округа», 1924-1930 гг.
13. ДАСО, ф.Р-433 Сумское окружное статистическое бюро центрального статистического управления УССР г. Сумы, Сумского округа», 1924-1935 рр.
14. ДАСО, ф.Р-2461 «Лебединский городской совет рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Лебедин, Лебединского района Сумского округа», 1920-1941, 1943-1983 гг.
15. ДАСО, ф.Р-4245 «Ахтырское статистическое окружное бюро», 1923-1925 рр.
16. ДАСО, ф.Р-4556 «Роменский городской совет рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Ромны, Роменского округа», 1918-1937, 1943-1981 гг.
17. ДАСО, ф.Р-5594 «Роменський окружний відділ місце-

вого господарства, м. Ромни Роменської округи Полтавської губернії», 1922-1930 рр.

18. ДАСО, ф.Р-5698 «Роменський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів», 1922-1930 рр.

19. ДАСО, ф.Р-5704 «Роменский уездный совет народного хозяйства», 1919-1924 гг.

20. ДАСО, ф.Р-5734 «Роменское окружное статистическое бюро», 1923-1930 гг.

21. ДАСО, ф.Р-5855 «Плановая комиссия при Роменском окружном исполнительном комитете рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Ромны, Полтавской губернии», 1924-1930 гг.

22. Держархів Харківської області (далі – ДАХО), ф.Р-114 «Статистическое бюро Богодуховского уездного исполнительного комитета Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Богодухов», 1921-1923 гг.

23. ДАХО, ф.Р-191 «Статистическое бюро Харьковской губернии (губстатбюро)», 1917-1925 гг.

24. ДАХО, ф.Р-192 «Харьковское губернское экономическое совещание», 1921-1924 гг.

25. ДАХО, ф.Р-845 «Харьковский окружной исполнительный комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Харьков», 1922-1930 гг.

26. ДАХО, ф.Р-948 «Статистическое бюро Харьковского окружного исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Харьков», 1923-1930 гг.

27. ДАХО, ф.Р-1161 «Отдел коммунального хозяйства Харьковского окружного исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Харьков», 1925-1930 гг.

28. ДАХО, ф.Р-1296 «Плановая комиссия Харьковского окру-

жного исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Харьков», 1924-1930 гг.

29. ДАХО, ф.Р-1639 «Измюмский окружной исполнительный комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Изюм», 1922-1930 гг.

30. ДАХО, ф.Р-1640 «Отдел коммунального хозяйства Изюмского окружного исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Изюм», 1922-1928 гг.

31. ДАХО, ф.Р-1643 «Плановая комиссия Изюмского окружного исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (окрплан), г. Изюм», 1923-1928 гг.

32. ДАХО, ф.Р-3550 «Статистическое бюро Купянского окружного исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Купянск, Харьковской губернии», 1924-1930 гг.

33. ДАХО, ф.Р-3551 «Статистическое бюро Изюмского окружного исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г. Изюм, Харьковской губернии», 1923-1930 гг.

34. Держархів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф.Р-5312 «Прилуцкий окружной исполнительный комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (Окрисполком) г. Прилуки, Прилуцкого округа», 1923-1930 гг.

35. ДАЧО, ф.Р-5318 «Исполнительный комитет Прилуцкого городского совета депутатов трудящихся, г. Прилуки, Прилуцкого округа», 1923-1938, 1943-1955 гг.

36. ДАЧО, ф.Р-5644 «Відділ коммунального хозяйства Прилуцкого окружного виконавчого комітету ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, м. Прилуки, Прилуцької округи», 1923-1930 рр.

Жмака Віталій Соціально-економічний розвиток міст Лівобережної України у 20-ті роки ХХ ст. у матеріалах фондів державних архівів Полтавської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей

У статті охарактеризовано фонди державних архівів Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей, в яких зберігаються матеріали, що проливають світло на проблеми й успіхи соціально-економічного розвитку міст Лівобережжя у 20-ті роки ХХ ст. Вказано номери та повні назви фондів, роки, за які зібрано у них матеріал. Зазначено на «білих плямах», що містяться у фондових матеріалах.

Ключові слова: архів, фонд, матеріал, місто, Лівобережжя, соціально-економічний розвиток

Жмака Виталий Социально-экономическое развитие городов Левобережной Украины в 20-е годы ХХ ст. в материалах фондов государственных архивов Полтавской, Сумской, Харьковской, Черниговской областей

В статье характеризуются фонды государственных архивов Полтавской, Сумской, Харьковской и Черниговской областей, в которых сохраняются материалы, освещающие проблемы и успехи социально-экономического развития городов Левобережья в 20-е годы ХХ ст. Указаны номера и полные названия фондов, годы, за которые собраны в них материалы. Обращено внимание на «белые пятна» которые имеются в материалах фондов.

Ключевые слова: архив, фонд, материал, город, Левобережье, социально-экономическое развитие

Zhmaka Vitaliy Social and economical development of the towns on the Left-Bank Ukraine's Territories in the 20th years of the XX century from the material of the State archives of Poltava, Sumy, Kharkiv and Chernihiv Regions

The article gives the characteristic of the funds of the State archives of Poltava, Sumy, Kharkiv and Chernihiv Regions where the files which throw light upon the problems and success of social-economic development of Left-Bank Ukraine's towns in the 20th years of the XX century are kept. Great attention is paid to the fact that it is very important to use the materials given by regional institutions, apart from central funds, as they give the opportunity to find out the peculiarities or general conformities of social-economic development of the towns in this or that region, following «local vividness» in the certain historical period.

The article contains numbers and names of the funds, as well as the years which are connected with these materials. The funds which are the most important for explaining social-economic state of the Left-Bank Ukraine's towns in the period of the New Economic Policy are regarded separately.

The so-called «white spots» from the fund files are pointed as well. First of all they concern the information about the development of economy in the towns especially in the first years of the New Economic Policy. They touch upon both general and handicraft industries, moreover private enterprises, too.

Some uncomfortable situations appear when they take into consideration towns' budgets and trade. It is connected with the lack of some files and often even with the absence of the ones.

It is also pointed that in spite of a partial absence of the archives, obvious materials from four Regional State funds (Poltava, Sumy, Kharkiv, Chernihiv) permit to invest social-economic development of the Left-Bank Ukraine's towns in 1920s.

Keywords: archives, fund, materials, town, Left-Bank Ukraine, social-economic development

Рецензенти:

Погромський В.О., к.і.н.

Тригуб О.П., д.і.н., професор